

AZ EMLÉKEZÉS INTERSZUBJEKTÍV MEGKÖZELÍTÉSE MARCEL FILOZÓFIÁJÁBAN

DONAUER EMESE

Tanulmányomban az emlékezetet egyfajta viszonyként, az emlékezést pedig egyfajta viszonyulásként vizsgálom Gabriel Marcel, XX. századi francia filozófus gondolkodása alapján. Marcel érdeklődésének közép-pontjában a Másik áll, éppen ezért ő – mint az interszubjektivizmus gondolkodója és képviselője – beszédes viszonyként értelmezi az emlékezetet is, mely dualista módon lehet éltető, avagy bénító hatású, az utóbbi pedig tartósan realizálva emésztő erejű. Marcel szerint az emlékezés nem más, mint a valaha volt bizalmas kapcsolat folytatása vagy annak elárulása. Mondhatni, a szeretet és hűség próbája ez, amiben az egykori közvetlen kapcsolat életben tartható, de meg is hazudtolhatják, nemcsak a jövőre nézve, hanem a múltra vonatkoztatva, visszamenőlegesen is.

Vizsgálódásom szerkezeti váza a következő: először a saját múlt meghatározásának kérdéséről lesz szó röviden, mivel az emlékezés aktusában végső soron a múltban kialakuló és formálódó kapcsolat kerül felszínre, vagyis az időbeliség megélése kiemelkedően fontos e téma tárgyalása során. Ezt követően két fő szálát követek, két témaegységet járok körül: az egyik a birtokláson alapuló rögzítő emlékezés, a másik pedig az önzetlen szeretet közvetítésével megvalósuló éltető emlékezés.

Ezek lehetséges okait, módjait, hatásait (hatását a kapcsolatra, valamint arra, akire emlékeznek, és magára az emlékező emberre, az ő eljövendő életére) mutatom be Marcel filozófiai írásai és egy bölcséleti tartalmú szépirodalmi műve, a *La Chapelle Ardente* című drámája segítségével.¹ Bízom benne, hogy a fejtegetések végén érthetővé válik majd, miért gondolja Marcel úgy, hogy az etikának leginkább a hűség etikájaként kellene megvalósulnia.

SAJÁT MÚLTAM MEGHATÁROZÁSA

Marcel először a *Metafizikai napló*ban, majd a *Le mystère de l'être* című művében járja körül részletesebben a saját múlt meghatározásának problémáit. Először: a „Mi a múltam?” kérdést fogalmazza meg, mely még pontosabban megfogalmazva, részletesebben kibontva a „Milyen viszony van a múltam és jelenlegi saját magam között?” kérdésben nyer végső formát.

---

¹ Gabriel Marcel: *La Chapelle Ardente*. In. Gabriel Marcel: *Trois Pièces. Le Regard neuf, Le Mort de demain, La Chapelle ardente*. Paris, Plon, 1931. 187-266.

Meglátása szerint a múltunktól vagy eltávolodunk, vagy valamilyen módon a részünkké válik, és így kezeljük. Az eltávolodás azt jelenti, hogy a múltamat bizonyos mértékig leválasztom magamról, pontosabban a személyemet kivonom belőle, mintha csupán a testem lenne az, ami összekapcsol engem a múltbéli események összességével. Ezt a viszonyulást nevezi Marcel a *múlt birtoklásának*. Ennek ellentéte a „múltam is vagyok” típusú viszonyulás; ebben az esetben a múltamat szorosán hozzám tartozó múltként kívánom megérteni. E viszonyulásban nem a testem az a kapocs, ami a múltam történéseivel összeköt, hanem az akkor és most is *egzisztáló jelenlétem*. Az *egzisztálás* Marcel értelmezése szerint pedig abban az esetben lehetséges, ha az egymás számára *jelenlevő* embereknek volt és van olyan kapcsolata, amelyben a *kölcsönös szeretet* segítségével és *prófétikus bizonyossággal* hűek egymáshoz, valamint kettejük meghitt viszonyához. Ennek bővebb kifejtésére az emlékezés mint *éltető* viszonyulás tárgyalása során lesz lehetőségem.

A *Le mystère de l'être c.* művében még erőteljesebben bírálja Marcel a *saját múlthoz való birtokló viszonyulást*, azt írja, hogy a múltam nem csupán a napjaim és éjszakáim sorrendje, és nem is az életemre való visszatekintés sematikus összegzése; és akkor sem a múltam valós értelméhez közeledek, ha úgy fogom fel, akár a befőttet vagy valami ehhez hasonlót, vagyis olyasvalamiként, amit üvegben konzerválva meg lehet őrizni.² A saját múltra következképp nem ajánlatos úgy tekinteni, mintha az hermetikusan lezárt életszakasz volna.

Miért? Marcel szerint azért, mert a múltam az életem része, ezért a múltamról beszélve így vagy úgy a most is hozzám tartozó életemről beszélek, de ugyanakkor az életem még jelen pillanatban is hat rám, magam is változhatok, és így módosíthatom például akár a múltamra való emlékezést is. Azaz jelenlegi létezésemről a múltam le is választható és nem is, hiszen továbbra is bennem van a tízéves énem vagy esetleg a tizenhat éves, vagyis az akkor megszerzett tapasztalatok, hatások, érzelmek; letagadhatatlanul, de valahogy mégis másképp, nem a régi állapotukban. Ezért is fontos a francia gondolkodó szerint az emlékek számbavételekor, valamint az emlékezés tartalmának, befolyásoló erejének, hatásrendszerének elemzése során odafigyelni egyúttal az *egzisztenciális változásra* is, vagyis arra, hogy olykor harc alakulhat ki azon lények között, aki egykoron voltam, aki ma vagyok, és aki lenni szeretnék.³ A saját múlt tehát hat a jelenre, de nemcsak a jelennel van kapcsolata, hanem a jövővel is összekapcsolódik titokzatos módon.

---

² Gabriel Marcel: *Le mystère de l'être I. Réflexion et mystère*. Aubier, Éditions Montaigne, Paris, 1951. 200.

³ Gabriel Marcel: *Le mystère de l'être I. Réflexion et mystère*. Aubier, Éditions Montaigne, Paris, 1951. 201.

II. AZ EMLÉKEZÉS MINT RÖGZÍTÉS, KONZERVÁLÁS

Mielőtt belekezdének az emlékezés úgynevezett negatív realizálódásának analízisébe, pontosítani kívánom, mely élethelyzetben vizsgálom az emlékezést; a soron következő részekben azt a helyzetet veszem górcső alá, amikor egy szeretett, elhunyt személyre emlékezünk.⁴

Az, hogy az emlékezés hogyan valósul meg (*rögzít* vagy *életben tart*), Marcel szerint attól függ, hogy az emlékező milyen módon képes viszonyulni a halálhoz, számára mit jelent a halál, valamint attól, hogy milyen kapcsolata volt az elhunytal. Jelen tanulmányban ez utóbbiról szólok részletesebben; a halálhoz viszonyulásra a terjedelmi keretek miatt e helyütt, sajnos, nincs módomban részletesen kitérni.⁵

Először azt az emlékező személyt mutatom be, aki *a halált problémaként, tényként, végességet hozó kétségbeejtő eseményként* fogja fel, aki csak *birtokló* módon képes viszonyulni az elhunythoz, és úgy érzi, a halál bekövetkeztével végérvényesen *elveszíti őt*, semmivé lesz számára az idő múlásával. Majd – mint ennek ellentétét – ábrázolom és boncolgatom a másik típusú emlékezést, azt, ami akkor lehetséges, ha az életben maradó hisz abban, hogy a *halál véglegességét meg lehet haladni* az élő emlékező és az elhunyt személy között fennálló szeretettel, vagyis lehetséges, hogy a szeretett, elhunyt személy a halála után *továbbéljen*. Itt fontos közbevetőleg megjegyezmem, jelen esetben nem valamiféle misztikus elgondolásról van szó.

Mit is jelent, miben mutatkozik meg az első viszonyulás: az elvesztéstől való félelem? A félelem, hogy elveszítünk valakit, jelen esetben a szeretett, elhunyt személyt, kimondatlanul is az elfelejtés lehetőségére, valamint az attól való félelemre alapozódik, hogy az idő múlásával halványul, elillan a szeretett, már nem élő testvér, szülő, barát képe, gesztusai, a vele kapcsolatban kialakult benyomások, az őt idéző jellegzetességek (például először

---

⁴ A szűkítés oka főként az, hogy magát Marcellt leginkább ez a problémakör foglalkoztatta, ezt támasztja alá a *La Chapelle Ardente* című drámája is.

⁵ Marcel halállal kapcsolatos gondolatainak részletes bemutatására itt nincs lehetőségem (és arra sem, hogy a marceli gondolatokat összevetsem Heidegger ide vonatkozatható gondolataival), mégis fontosnak tartom, hogy legalább halálképének főbb pilléreiről pár szót mondjak. Az egyik legfontosabb, hogy Marcel nem teológusként beszél a halálról és halhatatlanságról, hanem a *reflexió* filozófusaként, mivel szerinte a halálhoz való viszonyulás az egyén választásától függ. Ebből pedig arra lehet következtetni, hogy nem az emberi létről, mint olyanról van szó, hanem arról az egyes emberről, aki egzisztálni képes. A halál szorosan összefügg a saját testtel való viszony milyenségével, ez azonban nem jelenti azt, hogy az embernek, mint halálához való meghatározottságot kellene felismernie magát. Gabriel Marcel: *Tod und Unsterblichkeit*. In. Gabriel Marcel: *Auf der Suche nach Wahrheit und Gerechtigkeit*. Josef Knecht, Frankfurt am Main 1964. 66–81.

talán a mosolyát, hangját nem tudjuk felidézni, majd fokozatosan egyre kevesebbet). Erre a félelemre gyakran az a válasz, hogy törekszünk a *halott emlékének mozdulatlan, képszerű megőrzésére*. A megőrzés célja ebben az esetben az, hogy ne menjen végbe a feledés, ne következzen be az az elvesztés, amiről korábban szó volt. Ámde nem az elhunyttal való korábbi kapcsolat elvesztésének megakadályozása a cél, azaz a törekvés nem arra irányul, *hogy a korábbi kapcsolatot életben tartsa*, hanem sokkal inkább az, hogy az életben maradó számára *rögzüljön valamiféle emlék* a Másikról, aki már nincs jelen úgy, ahogy az élő szeretné, ám mégis fontos neki, hogy megmaradjon számára valamilyen módon.⁶

A képszerű megőrzésben, véli Marcel, az elveszített személy tulajdonként, dologként való megtartásának vágya fejeződik ki. A képben rögzítődik a halott emléke, aki halála után olyanként él tovább, amilyennek az emlékezetben őrizni kívánják, amilyen emléket fixálnak róla. Az ilyen emlékezés egyfajta *uralom, kontroll* a valaha volt Másik felett, mivel ilyenkor tőle függetlenül döntenek Mások, hogy az életének mely történéseit, személyének mely jellemzőit domborítják ki, és miről hallgatnak.

Marcel hangsúlyozza, a gyakorlat mégis azt mutatja, hogy hiába rögzítik az emléket, mindenféle szándék és törekvés ellenére az elhunytól alkotott kép mégis napról napra fakul. Marcel ennek okát a *Jelen és halhatatlanság*⁷ című írásában egy példával bővebben is illusztrálja. A példa úgy szól, hogy képzeljünk el egy megteendő szakaszt, amelyen egy ideig a Másikkal megyünk, de egy ponton a Másik lemarad, és a távot egyedül kell megtenni, folytatni. Marcel arra irányítja rá a figyelmünket, hogy hamis az az értelmezés, mely szerint a Másik marad le tőlem, hiszen valójában ekkor nem a Másik marad az adott ponton, hanem *én hagyom ott őt (élem túl), őt meg a képzelőerőm segítségével rögzítem*. A rögzítéssel azonban épp az a mozgásvész el, ami az élet folyását jellemzi.⁸ Ennek oka pedig az, hogy a rögzítés a birtoklás egy módja. S hogy mit is jelent a birtoklás pontosan, nos, az a dráma elemzése során fog kiderülni. Az ilyen emlékezésben a birtoklás alapvető bizonytalansága jelenik meg a lét bizonyosságával szemben, a bizonyosságot pedig kizárólag a remény képes felkínálni.

---

⁶ Ez lehet az egyik oka annak, hogy vannak, akik nem akarják látni a súlyos állapotban levő haldoklót, mivel olyannak akarják megőrizni az emlékezetükben, amilyen egészségesen volt. Amilyen mindig is lesz nekik az illető. Egyrészt nem akarják lerombolni az addig felállított, róla kialakult képet, másrészt pedig félnek, hogy csak az utolsó riasztó kép fog megmaradni emlékezetükben.

⁷ *Gegenwart und Unsterblichkeit*

⁸ Gabriel Marcel: *Gegenwart und Unsterblichkeit*. Josef Knecht, Frankfurt am Main, 1961. 89-92.

Marcel szerint az ilyen típusú *bénító megőrzés* hosszú távon nem más, mint egyfajta *karbantartásszerű viszonyulás* az elhunyt emlékéhez, amit azonban hiábavalóan, értelmetlenül porolgatunk, mivel az, akit a képen, avagy személyes tárgyain keresztül látunk, már csak a múltban van, vagyis ez az emlékezés mentes mindenféle ontológiai értéktől. Ebben az esetben az „Én rá gondolok” jelentése azonos azzal, hogy kezembe veszek egy fényképet, tárgyat, amely őt ábrázolja, vagy az övé volt, ebben a pillanatban azonban *elvész a halott továbbélésének lehetősége*.⁹ Miért vész el? Azért, mert a *tárgyasítással* semmiféle teret nem enged annak, hogy szellemi szinten folytatódhasson a kapcsolat. Hogyan folytatódhatna? Úgy, ha a *teremtő hűséggel* kinyilvánítaná: „Még amikor se nem érinthetlek, se nem láthatlak, akkor is érzem, hogy velem vagy, s megtagadnálak téged, ha nem lennék ebben bizonyos”.¹⁰

Ha az életben maradt hozzátartozó idővel nem képes a *tárgyasító viszonyulás*on változtatni, akkor ő saját magát is bezárja a már mozdulatlan múltba, az idő fogságába esik, nem lesz képes senki számára sem megnyílni, és így másokhoz is csak *birtokló* módon tud majd viszonyulni.

Mindezek alátámasztása céljából kerül sor a *La Chapelle Ardente* c. dráma rövid áttekintésére, szem előtt tartva mindeközben a korábban felvonultatott szempontokat. Marcel fent nevezett művében, ahogy azt a cím is sugallja, a gyászfeldolgozás embert és emberi kapcsolatokat próbára tevő viszontagságairól ír, valamint a *bírásból következő* határtalan manipulációs lehetőségekről és nem mellékesen a szeretetről, ami hatalmas ívet futhat be az *önző birtoklástól* az *önzetlen odaadásig*.

A dráma egyik főszereplője Aline Fortier, aki képtelen feldolgozni a fronton elesett fia (Raymond) halálát. A másik főszereplő pedig Raymond jegyese, Mireille Pradol, ő úgy véli, anyósával közösen, vele együtt könnyebben megélheti a gyászt. A darab érdekessége, hogy magáról az eltávozottról, aki körül a bonyodalom kifejlik, jóformán semmit nem tudunk meg.

A dráma meghatározó figurája a gyászoló anyja. Ő azt szeretné, ha minden a fiára való emlékezés körül forogna, ha mindenki csak rá gondolna. Ugyanakkor bizonyos mértékig ki is akarja sajátítani a veszteségérzést, úgy viselkedik, mintha egyedül csak neki fájna az elhunyt személy elvesztése. Keserűsége annyira eluralkodik rajta, hogy mindenkit, aki a közelében van, csak bántani tud, olyannyira, hogy nem foglalkozik sem férje, sem lánya érzéseivel. Nem akarja családijával megosztani a gyászt, sőt, a menyét (Mireille), ha ki-

---

⁹ Gabriel Marcel: *Homo Viator. Philosophie der Hoffnung*. Bastion Verlag, Düsseldorf, 1949. 207-209.; Gabriel Marcel: *Gegenwart und Unsterblichkeit*. Josef Knecht, Frankfurt am Main, 1961. 96.

¹⁰ Gabriel Marcel: *Az ontológiai misztérium tételezése és konkrét megközelítései*. In. *Ész-Élet-Egzisztencia II. A ráció és határai*. Szeged, 1992. 307.

mondatlanul is, a fia halála után már nem tekinti családtagnak. Erre utal az a felszólítás, hogy Mireille nem szólíthatja többé „Mamannak”.¹¹

A fiú emlékéhez való *birtokló ragaszkodásnak* lehetünk tanúi már a dráma elején. Amikor ugyanis a lánytestvér (Yvonne) szeretné elkérni bátyja gyermekkori játékeit, hogy majd az ő gyerekei is játszhassanak velük, és így aztán valamelyest nagybátyjuk szelleme is a gyerekeivel lehetne, Aline felháborodással reagál a kérésre, visszautasítja. Úgy véli, azok a játékok az ő fiáé voltak, ezért *relikviák*, úgy és ott kell hagyni őket, ahova és ahogy Raymond tette, azaz a szobájában, az ő szekrényében kell őrizni, mégpedig úgy, hogy nehogy bárki is hozzájuk érhesse.

Az emléktárgyak relikviákként való kezelésének a gyászfolyamat egy bizonyos szakaszáig van létjogosultsága. Mind Marcel, mind a gyásszal foglalkozó egyes szakemberek, itt például Verena Kastot említénem, azon a véleményen vannak, hogy a személyes tárgyakhoz való ily erős ragaszkodás egy ponton túl épp az elhunytal való kapcsolatot, az *emlékező viszonyulás* *éltető lehetőségét teszi lehetetlenné*, hiszen – a francia filozófus gondolatosságát követve – az *igaz szeretet és az ezen alapuló kötelék két ember között nem lehet tárgyas jellegű*. Ez nem jelenti azt, hogy bizonyos tárgyak ne emlékeztethetnének a szeretett emberre, de ha valaki *csak* ebben vagy abban a *tárgyban*, *mint eszközben véli felfedezni az emlékezés lehetőségét, önmagában viszont nem, akkor az elhunyt őbenne való tovább élése nem tud megvalósulni, mert nem az élő szeretet alkotja kettejük köteléket, hanem a lezárult, tárgyi eszközvilág*.

Az, ahogy Aline viszonyul halott fiához, hatással van élő lányára is, ezt az előbb idézett jelenet kapcsán lehetett a leginkább érzékelni. Azért, hogy ne kelljen osztoznia lányával a féltve őrzött tárgyakon, még arra is képes Aline – s úgy, mintha kiveszett volna belőle minden empátia, mások gondolkodásmódjával, érzéseivel való azonosulási képesség –, hogy azt állítsa, lánya csupán praktikus okból (spórolás) szeretné elkérni a játékokat, s mit sem törődik testvére emlékével. Yvonne válasza minderre az, hogy anyja emlékkörzése elég különös módja a múlt „tisztelésének”, ez már *babonáság, bálványimádás*.¹²

A lányával ért egyet az apa is (Octave), aki egy általa összeállított kiadvánnyal szeretne tisztelni nemcsak fia, hanem a többi elhunyt és sebesült katona emléke előtt is. Ő ilyen módon próbálja meg feldolgozni fia elvesztését, és ehhez szeretne támogatást kérni feleségétől és Mireille-től. E ponton azonban két fontos különbségre érdemes felfigyelni, már ami Octave és Aline

---

¹¹ Gabriel Marcel: *La Chapelle Ardente*. In. Gabriel Marcel: *Trois Pièces. Le Regard neuf, Le Mort de demain, La Chapelle ardente*. Paris, Plon, 1931. 190.

¹² Gabriel Marcel: *La Chapelle Ardente*. In. Gabriel Marcel: *Trois Pièces. Le Regard neuf, Le Mort de demain, La Chapelle ardente*. Paris, Plon, 1931.193.

viszonyulását illeti. Az első az, hogy Octave szeretné, ha a többiek is osztoznának a gyászban, nem sajátítja ki a veszteséget. A másik pedig, hogy Octave gyászfeldolgozásának fontos része lenne az említett kiadvány, amelyben szerepelne a fiával folytatott levelezés, az utolsó, a fronton íródott, onnan küldött levelek is, azaz Octave közzé meri tenni a leveleket, kiadja a személyes őrizetből. Ez pedig azt jelenti, hogy nem kisajátítandó, féltendő relikviának tekinti őket, nem gondolja azt, hogy csupán ezek révén marad hozzá közel szeretett fia. Octave a kiadvánnyal foglalkozás során, feltehetően, el tudja engedni a fiát az élők sorából, ezzel egyben megmenti a kapcsolatukat és a fiát attól, hogy a köztük levő korábbi viszonyt meghamisítsa, elárulja.

Aline határozottan elutasítja férje ötletét, szerinte a fia haláláért a háború a felelős, ő a háború áldozata, ezért visszataszító Aline számára még a gondolat is, hogy a háború eszmeiségét dicsőítsék egy ilyen kiadvánnyal. Octave, aggodalmában, hogy *felesége elárulja fiuk emlékét*, egyúttal azonban abban is reménykedve, hogy Aline a titok felfedése után könnyebben viseli majd a veszteséget, bevallja, hogy Raymond önként vonult be a seregbe, és ő támogatta ebben.

Ennek a titoknak a lelepleződése nyílt, ugyanakkor őszinte konfrontációhoz vezet a házaspár között. A múltra reflektálva kiderül azonban az is, hogy a halál önmagában nem tud megváltoztatni, eltörölni, megsemmisíteni egyetlen kapcsolatot sem. Nagyon leegyszerűsítve: olyan viszonyt ápolunk az elhunyttal, amilyen akkor volt, amikor még élt (múlt és jövő közötti titokzatos összekapcsolódás). Mi derül ki az említett vitából? Az, hogy Aline nem akarta észrevenni, elismerni fia felnőtté válását, önállósulási vágyát. Octave volt az kettejük közül, aki felnőttként tudott beszélni Raymond-dal („d’homme à homme”), és akihez ezért Raymond is őszinte mert lenni. Marceli terminológiával élve *kölcsönös jelenlét, kötelék* volt köztük.¹³ Octave háttérbe szorítva apai aggodását, *odaadó szeretettel*, a fia érdekét szem előtt tartva (hadd alakítsa szabadon az életét), rábízta fiára, ő döntse el, hogy bevonul-e vagy sem.

Aline a jelzett viszonyulást képmutatónak tartja, szerinte a férjének vissza kellett volna tartania a fiukat, és az ő bűne, hogy Raymond már nem él. Octave szerint viszont Aline ily módon *megbecsteleníti a fiuk emlékét, gyá-vát csinál belőle*.¹⁴

Aline annak érdekében, hogy megcáfolja az állítást, hogy bebizonyítsa, ő ismeri jobban a fiukat, még arra is képes, hogy rávegye fia barátját (André), hazudja azt, Raymond jelezte neki korábban, hogy akaratával ellentétes lenne,

---

¹³ Gabriel Marcel: *La Chapelle Ardente*. In. Gabriel Marcel: *Trois Pièces. Le Regard neuf, Le Mort de demain, La Chapelle ardente*. Paris, Plon, 1931. 201.

¹⁴ Gabriel Marcel: *La Chapelle Ardente*. In. Gabriel Marcel: *Trois Pièces. Le Regard neuf, Le Mort de demain, La Chapelle ardente*. Paris, Plon, 1931. 201-202.

ha nyilvánosságra kerülne apjával folytatott háborús levelezése. Aline tehát nem retten vissza attól sem, hogy, ha kell, akár hazugsággal is hason a fiáról kialakított emlékképekre, s azt a képet tartsa fenn, amilyennek ő szeretné a fiát látni és megőrizni. Így aztán vagy azt nem akarja elfogadni, hogy Raymond vele nem volt őszinte a besorozással kapcsolatban (s felvetődhet persze, hogy akkor még mi mindenben állhat fenn ez az eshetőség), vagy azt nem akarja elfogadni, hogy fia nem teljesen olyan volt, amilyennek ő gondolta, vagy szerette volna látni. A legvalószínűbbnek az tűnik feltörő emlékei alapján, hogy benne a fiáról olyan emlékkép alakult ki, majd olyan rögzült, amely azt az időfázist őrizte, amikor a fia még kislány volt, szófogadó és irányítható.

Fia irányításának hiányát Aline pótolja aztán Mireille irányításával, és feltehetőleg ez ad életének újra értelmet.¹⁵ Mireille a számára tehát a fiának a pótléka és semmi több, erre van leredukálva, *objektíválva*. Mireille *funkciója* a fájó veszteség mértékének csökkentése, erre használja őt Aline. Aline ugyanúgy kisajátítja őt magának (például Octave ellen hangolja), ahogy azt elhunyt fia emlékével teszi. Aline érzelmi zsarolással köti magához a fiatal nőt, mégpedig úgy, hogy újra és újra a bizalom fontosságáról beszél, arról, hogy ő megbízik Mireille-ben, ám nem érzi, hogy ez kölcsönös lenne. Ezzel mintegy soha ki nem váltható adósságot ró az özvegyre, adósává teszi, folyamatos bizonygatásra kényszerítve őt.

Kettejük viszonya *nem a kölcsönös, feltétlen szereteten alapul*, hanem egyrészt Aline *birtokló, uralkodó viszonyulásán*, amelyben *csakis önmagát képes szeretni*, másrészről meg Mireille megfelelni vágyásán. Ezt a kapcsolatot tehát a *hierarchia* és az *egymástól való függés* jellemzi, amit Marcel *triádikus* viszonyulásnak nevez.

Aline végül oly messze megy a Mireille feletti uralkodásban, hogy manipulatív módon, az új élet reményének látszatával ráveszi Mireille-t, menjen hozzá fiának volt barátjához, a halálosan beteg Andréhoz. Aline tudta jól, Mireille nem szereti a férfit, másrészről szeret. Mielőtt Mireille igent mondana a házasságra, időről időre igyekszik kikerülni Aline hatása alól, a saját szabadságát és akaratát próbálja érvényesíteni (ebben támogatná Octave is). Hosszú távon azonban nincs elég ereje ahhoz, hogy függetlenítsen magát Aline hatásától, még az esküvőre is hagyja magát rábeszélni, pedig eleinte öngyilkosságnak gondolta, hogy egy haldoklóhoz menjen hozzá. Ám Aline meggyőzte, hogy az élet igaz jelentése az adni tudás. Igaz boldogság csak áldozatokkal érhető el.¹⁶

---

¹⁵ Gabriel Marcel: *La Chapelle Ardente*. In. Gabriel Marcel: *Trois Pièces. Le Regard neuf, Le Mort de demain, La Chapelle ardente*. Paris, Plon, 1931. 211-213.

¹⁶ Gabriel Marcel: *La Chapelle Ardente*. In. Gabriel Marcel: *Trois Pièces. Le Regard neuf, Le Mort de demain, La Chapelle ardente*. Paris, Plon, 1931. 239-240.

Felmerül a kérdés, miért jó ez Aline-nak? Marie-Madeleine Davy, a neves Marcel-kutató szerint Aline-t fanatizmusa irányítja. Szerintem azonban máshol is lehet keresni a választ.¹⁷ Az egyik ok az lehet, amit férje is megfogalmaz vele szemben: szerinte a felesége élvezi, hogy elnyomhatja, szolgálójává teheti Mireille-t; kihatározza, hogy a lány sajnálja őt, és zavarodott.¹⁸ A másik ok pedig az lehet meglátásom szerint, hogy kifejezetten olyan új férjet szán a menyének, aki nem érhet fel a fiához, nem kelhet vele versenyre, és akibe igazán nem is szerethet bele, így aztán nem kerülhet sor arra, hogy elfelejtse elhunyt férjét, Aline fiát.

Feltéve, hogy ezen feltevéseim helyesek, fel kell tenni azt a kérdést, hogy az *emlék* ilyen jellegű *megőrzése* esetében kire irányul valójában a konok kitartás, az eltökéltség? Raymond-ért küzd vajon Aline, azért, hogy köztük maradjon, tovább éljen velük az emlékezés révén, vagy csakis önmagáról szól ez a küzdelem? Tegyük fel, hogy az első variáció motiválja Aline-t. Azonban, még ha így lenne, akkor sem szólhatna bele abba, hogy Mireille hogyan ápolja vagy nem ápolja Raymond emlékét, mivel Marcel szerint csak két ember között szövődhet *egzisztenciális kötelék* (ennek szeretne Aline a harmadik láncszeme lenni), a kötelék folyamatos fenntartása meg csak az érintetteknek múlik. Aline ezt nemcsak hogy nem tartja tiszteletben, hanem még ráadásul azt is kinyilvánítja, hogy szerinte fia és menyé között nem volt *őszinte, kölcsönös szeretet*, vagy ha volt is, Mireille képes lenne ezt a kapcsolatot *elárulni*. Aline azonban nem csupán menyét nem támogatja, nem segíti, hanem épp ő idézi elő önmaga számára is, hogy a *fia végérvényesen elvesszen, és ezt épp az emlékéhez való görcsös ragaszkodásával éri el*. Miért? Azért, mert Aline úgy véli, Raymond a tárgyai, a róla készült képek és ezek tisztelete formájában maradhat meg számára, de egyszer sincs olyan érzésünk, hogy valóban élő lenne benne az az érzés, hogy továbbra is vele van a fia. Ez pedig azzal magyarázható, hogy pusztán akarással nem tud realizálódni a teremtő hűség, részben azért, mert az *akarás maga az Én, és nem pedig a Mi*. Aline tehát a maga szándéka szerint, főleg *önmaga végett akarja megőrizni a fia emlékét*, nem pedig azért, hogy továbbra is együtt maradjon vele; *az akarat azonban nem képes a továbbélést lehetővé tenni, csak az igaz szeretet*.

A drámában már egy évvel későbbi az a jelenet, amelyben Mireille bizonygatni próbálja Octave-nak, hogy házasságában visszanyerte lelki békéjét, azt, amit Raymond halála óta nem talált. Aline még mindig jelentős nyomást gyakorol Mireille életére, amit Mireille egyre nehezebben visel el. Aline hatal-

---

¹⁷ Marie- Madeleine Davy: *Die Trauerkapelle*. In. Marie-Madeleine Davy: *Gabriel Marcel. Ein wandernder Philosoph*. Josef Knecht, Frankfurt am Main, 1964. 130.

¹⁸ Gabriel Marcel: *La Chapelle Ardente*. In. Gabriel Marcel: *Trois Pièces. Le Regard neuf, Le Mort de demain, La Chapelle ardente*. Paris, Plon, 1931. 241-242.

ma ráadásul nőtt is, mivel André a lekötelezettjének érzi magát, hiszen Aline kiemelkedő szerepet töltött be abban, hogy ők ketten összeházasodtak. Sőt, André maga is úgy véli, neki az a megtisztelő lehetőség jutott, hogy pótolhatja Raymond-ot.

A dráma végén Mireille és André beszélgetéséből kiderül, sok mindenben más a gondolkodásuk, eltér a véleményük, de leginkább Aline megítélésében. Mireille nem bírja tovább és azt mondja Andrének: „Nem tartozunk neki [értsd Aline-nak] semmilyen kötelességteljesítéssel. Az élet csak akkor elvi-selhető, ha távol van tőlünk.”¹⁹ A türelme pedig végképp elfogy akkor, amikor Aline a gondoskodó, megértő anya szerepében tetszeleg:

„Mama, mondd, azért jöttél vissza, hogy mindent végérvényesen tönkre tegyél? Féltél, hogy még hagytaál itt egy kevés életet? Ne, ne, ne nézz úgy, mint egy áldozati bárány ... Szörnyű vagy, széttöröd az ember szívét, és még te kényszerítet aztán arra, hogy bocsánatot kérjen!”²⁰

Azonban Mireille felszabadulása, önállósága nem tart sokáig, valamivel később elkezd gondolkodni Aline utolsó mondatán („Isten veled!”), és meg-rémül, azt hiszi, Aline talán öngyilkosságot akar elkövetni.

A dráma különös érzékenységgel bontja ki az *önáltató, rögzítő, uralkodó emlékezést*, és egyben azt is megvilágítja, hogy az emlékezés csak ilyen lehet abban az esetben, ha a kapcsolat korábban is a *birtokláson alapult*, a befolyásoláson. Aline nem akarja belátni, hogy fia nem tudott vele őszinte lenni, s hogy ennek oka az lehetett, hogy Aline gyerekként kezelte őt, nem volt nyitott arra, hogy a fia milyen igazából, mi érdekl, mi foglalkoztatja, csak az volt fontos, hogy ő milyennek képzei el. Ezt a viszonyulást görgette, vitte tovább fia *emlékének megőrzése során is*, valamint ezen alapult később menyével való kapcsolata is.

Összegezve azt mondhatjuk, az ilyen emlékezés egyfelől meghazudtolja az elhunyt életét, személyiségét, másfelől az emlékező is eltávolodik a múlt és a jelen valóságától, görcsösen ragaszkodva ahhoz, hogy az elhunytól alkotott képét nehogy elfelejtse. Ez mutatkozik meg például az elhunyt személyes tárgyainak maradéktalan megőrzésében vagy a túlzottan lelkiismeretes, kötelességként felfogott temetőbe járásban. Ezzel a kényszeres viszonyulással azonban az emlékező az életének egy szeletével a múltba köti magát, és így szépen lassan felemésztheti a még előtte álló, rá váró napokat, heteket, hónapokat, akár az egész életét.

---

¹⁹ Gabriel Marcel: *La Chapelle Ardente*. In. Gabriel Marcel: *Trois Pièces. Le Regard neuf, Le Mort de demain, La Chapelle ardente*. Paris, Plon, 1931. 262.

²⁰ Gabriel Marcel: *La Chapelle Ardente*. In. Gabriel Marcel: *Trois Pièces. Le Regard neuf, Le Mort de demain, La Chapelle ardente*. Paris, Plon, 1931. 264-265.

III. EMLÉKEZÉS ÉS TOVÁBBÉLÉS

Ezek után nézzük meg az önzetlen szeretettel megvalósítható éltető emlékezést! A halálhoz való kétféle viszonyulásról szólva már említettem, hogy a halál végessége meghaladható, mivel az igaz és tartós kapcsolat a halál után is életben tartható. Hogyan lehetséges ez? Marcel válasza: a *teremtő hűséggel*.²¹ A halál végességének meghaladása, mint lehetőség azt jelenti az ő értelmezésében, hogy bár a halál bekövetkeztével elszakad bizonyos vonatkozásban az *együtt*, de a jelenlét próbája épp abban mutatkozik meg, hogy a gyász-munka elvégzésével az emlékező a *korábbi interszjektív kapcsolatot életben tudja tartani*, szerette az ő számára benne létező marad.

A *teremtő hűség* megvalósítása azonban nem olyan egyszerű, mint amilyenek első megközelítésben tűnhet – holott látszólag „csupán” a korábbi *jelenlét* kell fenntartani. Fontos elem ennek során, hogy csakis „tőlem, belső magatartásomtól függ, hogy megőrzöm-e ezt a jelenlétet, amely képmássá fokozódhat le”.²² A *képmássá lefokozódással* pedig az emlékező elárulja a valaha volt kapcsolatot, mivel a képmássá lefokozásban benne foglaltatik egyfajta passzív elfogadása a halálnak, annak, hogy a halál képes elszakítani a korábbi kapcsolatot. Ez egyben bizonyos módon azt is jelenti, hogy az *emlékező kiszolgáltatja az elhunytat a halálnak*.²³

Nézzük meg végezetül, hogyan valósulhat meg a halál véglegességének tagadása, a *teremtő hűség*! *Teremtő hűség* akkor lehet két ember között, ha *kölcsönösen nyitottak* egymás felé, Marcel szóhasználatával élve, ha *kölcsönösen jelen vannak* egymásnak. A *jelenlét* pedig „valóság, bizonyos fluidum, s tőlünk függ, hogy áthatolhat-e rajtunk ez a fluidum vagy sem, s nem lehetséges az, őszintén szólva, hogy előidézzük.” Tehát a *teremtő hűség* egyfelől az áthatolhatósági állapotban való aktív tartózkodásban áll; másfelől nem lehet kikényszeríteni, akarni.²⁴ Ami még nagyon fontos a *teremtő hűség* esetében,

---

²¹ Marcel „teremtő hűség” terminusa rájátszik Bergson „teremtő fejlődésére”, Bergson több szempontból is nagy hatással volt Marcel gondolkodására. Egyik visszaemlékezésében a következő olvasható: „Újraolvasva ezeket a lapokat, döbbenet tapasztalom, hogy ha meg is említettem Bergsont, még nem mondtam el, milyen szenvedélyes érdeklődéssel követtem előadásait két éven keresztül a Collège de France-ban. ...Bergsonnak köszönhetem, hogy megszabadított az absztrakció szellemétől, amelynek káros hatásait később lelepleztem.” Szabó Ferenc (szerk.): *Marcel önmagáról. A filozófus vallomásaiból*. Róma, 1988. 41.

²² Gabriel Marcel: *Az ontológiai misztérium tételezése és konkrét megközelítései*. In. *Ész – Élet – Egzisztencia II. A ráció és határai*. Szeged, 1992. 306.

²³ Gabriel Marcel: *Homo Viator. Philosophie der Hoffnung*. Bastion Verlag, Düsseldorf, 1949. 205.

²⁴ Gabriel Marcel: *Az ontológiai misztérium tételezése és konkrét megközelítései*. In. *Ész – Élet – Egzisztencia II. A ráció és határai*. Szeged, 1992. 306.

az az, hogy először egybeolvadás, majd valamilyen szintű leválás figyelhető meg. Azonban a leválás nem azt jelenti, hogy a két *jelenlét* közti törékeny, sérülékeny *kötélék* megszűnne létezni, hanem azt, hogy a kapcsolatban mindkét fél elismeri a másikat olyannak, amilyen, és tiszteli, nem akar uralkodni a másikon. A *hűség* sajátossága az, hogy állandó megújulás, belső növekedés jellemzi, amelyben egymást kölcsönösen újra és újra megerősíti a két személy (itt nyeri el értelmét a teremtés elnevezés). A *teremtő hűségben* benne foglaltatik továbbá a *prófétikus bizonyosság* is: „akármilyené változom, a szemem előtt van mindig a te és én, vagyis az, hogy mi együtt maradunk.”²⁵

A *prófétikus bizonyosság*, valamint az *áthatolhatóság* a kulcsa annak, hogy a szerető emlékező a *teremtő hűséggel képes lesz-e feltörni az idő cel-láját*, és tiltakozni a halál végessége ellen a halál bekövetkezése után is. Hogy előáll-e, megteremthető-e a következő állapot: „Még amikor se nem érinthetlek, se nem láthatlak, akkor is érzem, hogy velem vagy, s megtagadnálak, ha nem lennék ebben bizonyos.”, ahogy már fentebb is idéztem ezt.²⁶ Ekkor az életben maradó a szeretett személy jelenléteért és múltjáért is *felelősséget vállal*. A kapcsolat fenntartásával a Másik az életben maradottra továbbra is képes hatni, *együtt* vannak.

Hogyan? „A halállal szembeni ellensúly épp azok jelenléte bennem, akik hatottak rám, akik azzá tettek, aki vagyok, s teszik ezt továbbra is.”²⁷

Tehát jöllehet az életben maradónak az életét a Másik nélkül kell tovább élnie, folytatnia, de a *jelenléte feletti örökdedéssel (ami ellentétes a birtokló mozdulatlanra tevésével) vele is élheti ezt az életet*, ami nagy segítség lehet abban is, hogy ne teljes és ne végleges veszteségként fogja fel a Másik halálát.

Azt Marcel is elismeri, hogy e kapcsolat fennmaradásáért az élőnek kell többet dolgoznia, hiszen folyton figyelnie kell arra, hogy *nyitott maradjon az eltávozott Másik felé, hagynia kell, hogy áthatoljon rajta*, és vigyáznia kell, hogy ne merevítse meg az emléket. Így tud az emlékezés *éltető lenni* mind az elhunyt, mind az élő számára.

Röviden összefoglalva láthatjuk tehát, az emlékezés a múltból táplálkozik, de hat a jelenre és a jövőre is. Mégpedig azért, mert az emlékezésben is folytatólagos az elhunyt Másikhoz való viszonyulás, ami lehet kihívással járó *éltető* viszonyulás (az elhunyt *jelenléte feletti örökdedés*), de lehet a múltat elengedni nem tudó, *rögzítő, tárgyiasító* ragaszkodás is (képszerű *megőrzés*).

---

²⁵ Gabriel Marcel: *Le mystère de l'être II. Foi et réalité*. Aubier, Éditions Montaigne, Paris, 1951. 155.

²⁶ Gabriel Marcel: *Az ontológiai misztérium tételezése és konkrét megközelítései*. In. Ész – Élet – Egzisztencia II. A ráció és határai. Szeged, 1992. 307.

²⁷ Gabriel Marcel: *Az ontológiai misztérium tételezése és konkrét megközelítései*. In. Ész – Élet – Egzisztencia II. A ráció és határai. Szeged, 1992. 305.